

Yliopistolliset istuimet rahista oppituoliin

■ JUHANI PÄIVÄNEN

Kati Heinämies & Ritva Varakas: *Yliopisto istuu – uniikkituoleja arkeen ja juhlaan*. Helsingin yliopisto, Tila- ja kiinteistökeskus 2012.

Helsingin yliopiston yli 370-vuotisen historian aikana ovat sekä opettajat että oppilaat kuluttaneet housuntakamuksiaan – ja myöhemmin aikoina toki myös hameentakamuksiaan – hyvin moninaisilla istuimilla: palli, jakkara, penkki, tuoli, nojatuoli, työtuoli, kirjoitustuoli, jäsentuoli, nojatuoli, laiskanlinna, sohva ja leposohva. Kerrotaanpa fysiologian laboratorioon hankitun vuonna 1890 keinutuolikin. Näyttävimmästä päästä suomalaisen yliopistolaitoksen istuinhistoriaa onkin sitten kanslerin seremoniaalinen tuoli, josta käytetään myös nimitystä paraatituoli. Ainakin nämä istuintyypit mainitaan yliopistollisina istuimina tietoteoksessa, joka mukaansa tempaavalla tavalla osoittaa käytössä olleiden istuinlajien kehityksen ja kirjon.

Kun Turun kuninkaallinen akatemia aloitti toimintansa vanhassa kymnaasirakennuksessa vuonna 1640, kerrotaan ylioppilaiden istuneen luentosalin keskilattialla penkeillä, keskimmaisella kateederitasolla istuivat maisterit ja aateliset, ylimmällä tasolla professorit. Tie-

donjyväset annosteltiin siten tasons mukaisilta korkeuksilta.

Turun palon jälkeen yliopisto siirrettiin vuonna 1828 Helsinkiin. Keisarillisen Aleksanterin yliopiston nimi muutettiin Suomen itsenäistyttyä Helsingin yliopistoksi vuonna 1919. Yliopiston valmistautuessa 350-vuotisjuhlaansa sen historiaan paneuduttiin ennen näkemättömällä tarmolla (esim. Klinge ym. 1990). Humanistisen historian tutkimuksen lisäksi kiinnitettiin jo tuolloin huomiota myös yliopiston fyysisen rakenteen kehitykseen. Pieneltä osin sivuttiin myös tässä käsiteltävää aihepiiriä osana yliopistollista sisustustaidetta (Heinämies 1990).

Tarkasteltavana oleva teos on ainutlaatuinen sekä aiheensa että aihealueensa asemoinnin kannalta. Helsingin yliopisto on ainoa yliopistomme, jonka piiristä on ylipäättään mahdollista selvittää yliopistossa käytettyjen istuinten kehitystä satojen vuosien ajalta. Muut yliopistot ovat sekä nuorempia että usein myös tieteenaloiltaan suppeampia. Aikaskaalan pituuden lisäksi Helsingin yliopiston etuna on se, että sen piirissä on toiminut menneisyyttä arvostaneita tutkijoita, opettajia ja hallintoihmisiä. Tätä todistaa myös Helsingin yliopistomuseon säätiön perustaminen vuonna 2000 ja museon saamat tarkoituksenmukaiset tilat Arppeanumissa (Snellmaninkatu 3) vuonna 2003.

Yliopisto istuu -kirja julkistettiin samannimisen näyttelyn avajaisen yhteydessä syyskuun lopussa 2012. Kirja ei ole näyttely-

opas vaan näyttelystä täysin riippumaton tietoteos. Teos tukeutuu pääosin dokumentoituun materiaaliin: kirjallisuuteen, lehtiartikkeleihin ja arkistolähteisiin. Viime mainituista on käytetty mm. pöytäkirjoja, suunnitelma-asiakirjoja ja kalusteinventointitietoja. Tavattoman mielenkiintoista tietoa on löytynyt kalusteiden hankinta-asiakirjoista, jopa säilyneistä laskuista ja kuiteista. Viimeisten vuosikymmenien ajoilta on vielä voitu saada haastatteluin suullista ja kirjallista tietoa.

Teos kertoo seikkaperäisesti pääarakennukseen, Kansalliskirjastoon, Metsätalolle ja Athena-rakennukseen suunnitelluista kalusteista. Viimeksi mainittu on anatomian laitokseksi alun perin suunniteltu rakennus (Siltavuorenpenger 3), joka sai nimen Athena vasta tultuaan peruskorjattuna käyttäytymistieteiden laitoksen kotipesäksi. Näille kaikille rakennuksille on yhteistä se, että niitä varuten suunniteltiin ja valmistettiin yksilöllisesti kalusteet ennen toista maailmansotaa.

Pääarakennus

Turun palossa syyskuussa 1827 yliopisto menetti suuren osan irtaimistoaan. Pian palon jälkeen keisari määräsi yliopiston siirrettäväksi Helsinkiin. Palosta oli saatu pelastettua muutamia esineitä, kuten vuonna 1814 Tukholmassa valmistettu juhlasalin kateederi. Carl Ludvig Engel halusi tämän, pohjoismaiden hienoimmaksi yliopistolliseksi huonekaluksi maini-

tun puhujakorokkeen, suunnittemansa päärakennuksen juhlasaliin. Kovia kokeneessa juhlasalissa se on yhä edelleen seremoniaalisesti keskeisellä paikalla. Tuosta kunniakkaasta puhujapöntöstä uudet, vasta nimitetyt professorit pitivät virkaanastujaisluentonsa aina 1990-luvun alkupuoliskolle saakka.

Kirja palauttaa mieliin päärakennuksen laajennuksen (1935–37) ja vanhan osan peruskorjauksen (1938–40) kalustamisineen. Työ jouduttiin tekemään toiseen kertaan helmikuun 1944 pommitusten ja rakennuksen vaurioitumisen jälkeen. Kirjaan otetut valokuvat (s. 27 ja 60) kertovat toisaalta hävityksen kauheudesta ja toisaalta kalusteiden osittaisen pelastamisen tehokkuudesta.

Arkkitehti J. S. Sirén vastasi jo päärakennuksen laajennuksen yhteydessä juhlasalin kaarevien, selkänojallisten pitkien penkkien uusimisesta yhdenistuttaviksi kangaspäällysteisiksi tuoleiksi. Kirja tosin kutsuu näitä yhtenäiseen runkoon kiinnitettyjä taiteutulla istuinosalla varustettuja istuimien penkeiksi (s. 35).

Päärakennuksen huonekalujen pääsuunnittelijoita olivat sisustusarkkitehdit Arttu Brummer ja Runar Engblom.

Päärakennuksen Fabianinkadunpuoleisessa ala-aulassa tulija ei voi olla kiinnittämättä huomiota taidetakoja Kaj Nuorivaaran valmistamiin yhdenistuttaviin selkänojattomiin istuimiin, joissa satulanahkainen istuinosi ikään kuin riippuu takorautaisen rungon vaakasuurista kannattimista. Näiden todella mielenkiintoisten istuimien metallirunгон koristeaiheet viittaavat Egyptiin. Istuimet olivat heti

sisääntuloaunaan ilmestyttyään herättäneet huomiota, kuten kirjaan otettu hauska lainaus vuoden 1937 *Ylioppilaslehestä* osoittaa.

Muistojen huoneet

Metsätalo suunniteltiin ja rakennettiin 1930-luvun viime vuosina ja vihittiin käyttöön yliopiston 300-vuotisjuhllisuuksien yhteydessä vuonna 1940. Pääosan kalusteista suunnittelivat Arttu Brummer ja Runar Engblom. Tiedot Wladimir Rumjantsewien osuudesta Metsätalon huonekalujen suunnitteluun näyttävät olevan jonkin verran ristiriitaiset (vrt. Rekola & Rantala 2003, s. 87).

Kirjassa käytetään Metsätalon uutta kerrosnumerointia, joka otettiin käyttöön hallinnon tietokoneistuttua. Tämä vaikeuttaa josain määrin muistikuvien ja nykytodellisuuden yhteensovittamista. Sama tosin koskee – vielä sekoitavammin – metsätieteilijöiden itsensä kirjoittamaa *Metsätalon aika*-kirjaa (Rekola & Rantala 2003), jossa pohjapiirroksot ja autenttiset aikalaistodistajien muistelot noudattavat vanhaa ja leipäteksti uutta kerrosnumerointia.

Olen itse opiskellut ja työskennellyt Metsätalossa noin 40 vuoden ajan (1960–2000), mutta vasta tämän kirjan myötä sinne suunniteltujen huonekalujen kauneus, tarkoituksenmukaisuus ja materiaalivalinnat tulivat ymmärretyiksi. Jälleen pitää paikkansa väite, että mitä enemmän ihminen ympäristöstään tietää, sitä enemmän hän osaa arvostaa jokapäiväisen ympäristönsä estetiikkaa. Lähtö Metsätalolta Viikkiin tammikuussa 2001 oli totaalinen, sait ottaa mukaasi vain henkisen pääomasi ja rajoitetun määrän kirjallista dokumentti-

aineistoa. Kalusteet oli suunniteltu ja valmistettu taloa varten, ei suinkaan metsätieteilijöille. Voi vain toivoa, että filologit osaavat arvostaa työympäristöään. Vähäistä lohtua tuo tieto, että rakennuksen nimi säilyi Metsätalona.

Kirjan kuvien selaaminen herättää nostalgisia tunteita. Viikissä odottivat pienet, matalat, tehdasvalmisteisilla huonekaluilla kalustetut huoneet. Professori sai neljä ja assistentti kaksi tikasväliä kirjahyllyjä; hyllyn korkeus oli standardoitu, eikä ulottunut kattoon. Nahalla verhoilut nojatuolit ja sohva (ks. s. 116–117) jäivät Metsätalolle tai siirrettiin yliopiston huonekaluvastoihin, ne eivät olisi Viikin työhuoneiksi kutsuttuihin koppeihin mahtuneetkaan!

Porthania suunniteltiin 1950-luvulla. Kalusteet tähän rakennukseen suunniteltiin ryhmätyönä. Suunnittelun lähtökohta oli, että kalusteet pystyttiin valmistamaan sarjatuotantona. Porthania edustaa ajankohtaa, jolloin Helsingin yliopistossa vähittäin siirryttiin yksilöllisesti suunnitelluista ja toteutetuista kalusteista sarjatuotannon kautta tehdasvalmisteisiin yleistömistokalusteisiin.

Materiaalivalintoja

Kirjan viimeinen pääluku, jossa esitellään huonekaluissa käytettyjä materiaaleja, on hauska ja valistava. Opimme, että jopa itse keisari otti kantaa päärakennuksen auditorioihin suunniteltujen penkkien puuraaka-ainevalintoihin vuonna 1833.

Uniikkihuonekaluissa käytetyt keskeiset puolajat, niiden ominaisuudet ja viilukuvioinnit esitellään aakkosjärjestyksessä ja valokuvina. Jakarandasta on kuva, mutta selitel-

mä puulajin ominaisuuksista puutuu. Korjatassa Metsätalossa kerrotaan erään huoneen paneeliseinien olevan oregonmäntyä (s. 108–109); kyseessä on kuitenkin douglas-kuusi, joka puulajina on valetsuga (*Pseudotsuga menziesie*). Englanninkielisessä puhemielessä saatetaan puhua *oregon pine* -sahatarasta, mutta männystä ei ole kyse.

Kirjan monimielinen nimi

Tuntematta tekijöiden aatoksia tietokirjan (ja näyttelyn) ideointivaiheessa lukijaa sävähdyttää tuoliksi kutsutun istuimen käsitteellisen moninaisuus. Kielitoimiston sanakirja määrittelee tuolin istuinalustana käytettäväksi huonekaluksi. Toisaalta sillä on myös symbolinen merkityksensä. Alkuaikoina päättävien elinten jäsenet istuivat penkeillä, vain pöydän päähän riitti selkänöjällinen tuoli puheenjohtajalle (*chairman*). Kansainvälisissä kokouksissa tämä muistetaan jo kirjoittaa muotoon *chairperson*. Yliopiston varsinainen professori oli myös tieteenalansa *oppituo- lin* haltija. Tästä ei varmaan ollut enää pitkä matka kirjan monimielisen nimen muotoiluun.

Jotkut kirjassa käytetyistä istuimien nimityksistä ovat selvästi peräisin suunnittelijoiden piirroksista, kuten oudohkolta kuulostava konsistorin istuntosaliin suunniteltu *jäsentuoli* (s. 40 ja 53). Mahtaisiko sama selitys päteä myös siihen, että edellä kuvatuista Nuorivaaran yhden hengen istuimista käytetään nimitystä *penkki*.

Kuvituksen ihmeellisyyksiä

Teos on runsaasti ja mielenkiintoisesti kuvitettu. Numeroituja piirros- tai valokuvia on 179 kappaletta. Piirroskuvat on skannattu kalus-

tesuunnittelijoiden alkuperäisistä piirroksista. Osa valokuvista on saatu arkistoista. Teosta varten otetut erinomaiset valokuvat ovat Mikael Lindenin (tuolit) ja Jussi Tiaisen (interiöörit).

Samoista huonetiloista otetuissa kuvapareissa vanhoissa mustavalkokuvissa on ihmisiä työnsä ääressä. Jostakin ihmeellisestä syystä nykyaikaa valottavat sisäkuvat – niin korkeatasoisia kuin teknisesti ovatkin – kumisevat tunteeton- ta tyhjyyttä. Yliopiston aula- ja luentosalitiloihin kuuluisivat oleellisesti ihmiset, joiden työskentelytiloiksi huoneet kalusteineen on tehty! On jätetty käyttämättä tilaisuus osoittaa kuvien avulla aikakausien muutos sekä sisustuksessa että ihmisissä. Olen antanut itselleni kertoa, että toteutus ei ollut tässä kohdalla kirjoittajien valinta. Kuvaajat ovat ilmeisesti pyrkineet valaistuksessa ja ympäristön pelkistyksessä oman näkemyksensä mukaiseen ”täydelliseen kuvaan”.

Kirjallisuutta

- Heinäemies, K. 1990. Yliopistollista sisustustaidetta. Teoksessa: Heinäemies, K. (toim.) *Arkkitehtuuripiirustuksia ja huonekaluja Helsingin yliopiston kokoelmista*. Helsingin yliopisto. Frenckellin Kirjapaino Oy, Espoo, s. 50–69.
- Klinge, M., Knapas, R., Leikola, A. & Strömberg, J. 1990. *Helsingin yliopisto 1640–1990*. Osat 1–3. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Rekola, M. & Rantala, T. (toim.) 2003. *Metsätalon aika. 60 vuotta metsäopetusta Helsingin Käsianiemessä*. Kustannusosakeyhtiö Metsälehti. Painatus: Karisto Oy, Hämeenlinna.

Kirjoittaja on suomensäätieteen professori (emeritus) ja tietokirjailija.